

Використання злочинцями наведених технологій ускладнює, або взагалі робить неможливим встановлення їх особи й подальшого розслідування навіть із залученням фахівців та експертів у окресленій сфері. Більш того, матеріалізовані носії такого програмного забезпечення перебувають здебільшого поза межами нашої країни, тому отримання з них інформації, навіть у межах чинних міжнародних договорів та налагодженого співробітництва, не завжди видається за можливе.

Враховуючи вищевикладене, можна відзначити, що протиправні дії, вчинені з використанням електронних грошей, характеризуються різноманітністю, високоінтелектуальним характером, швидкою адаптацією до інноваційних технологій, що, у свою чергу, надає змогу відносити такі злочини до категорії особливо складних. Їх розслідування потребує використання додаткових технік, знань та методик, однак, здебільшого низький рівень розкриття пов'язаний із недостатнім рівнем кваліфікації правоохоронних органів, відсутністю досвіду та недосконалістю існуючих криміналістичних методик.

Можна констатувати, що єдина сучасна криміналістична методика розслідування злочинів з використанням електронних грошей ще перебуває у стадії розробки, однак, необхідно назвати обґрунтованим прийняття «Методики розслідування злочинів у сфері електронного грошового обігу», які зможуть надати необхідні керівні роз'яснення з приводу питань, які виникають під час проведення слідчих дій, та вивести нашу державу на якісно новий, європейський рівень розслідування злочинів із використанням електронних грошей.

Список використаних джерел:

1. Association agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: https://eeas.europa.eu/node/10420_en (Last accessed: 28.03.2019).
2. Про Стратегію кібербезпеки України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року : указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення: 28.03.2019).
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 28.03.2019).
4. Про утворення територіального органу Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 831. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2015-%D0%BF> (дата звернення: 28.03.2019).
5. Двойніков О. О. Кримінально-процесуальні особливості встановлення особи, яка вчинила злочин за допомогою Інтернет-сайту. *Актуальні питання розслідування кіберзлочинів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10.12.2013 р.). Харків, 2013. С. 218–222.
6. Шепітько В. Ю., Білоус В. В. Роль сучасних інформаційних технологій у встановленні особи злочинця. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 5–11.

УДК 343.98

*Парфило І. В., аспірант Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
e-mail: parfilo.igor@gmail.com*

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ТА ОБІГ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ, ВЧИНЕНІ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ: КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Сучасний період розвитку суспільства характеризується тенденцією до постійної трансформації, удосконалення засобів, методів і форм злочинності. Враховуючи специфіку фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, особливого значення та актуальності набуває організований характер вчинення цього злочину та суттєво впливає на визначення ефективних шляхів та методів розшуку особи злочинця, слугує підґрунтям для висунення й перевірки слідчих версій, обумовлює особливості побудови криміналістичної методики розслідування таких злочинів.

Як показує практика, у сучасних умовах постає необхідність детального вивчення, дослідження та криміналістичного аналізу проблем розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, вчинених організованими злочинними групами, що обумовлюється насамперед підвищеною складністю їх розслідування. Згідно з офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України [1], у 59 % випадків фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів вчиняється групою осіб. У зв'язку з цим цілком справедливо зазначає В. Ю. Шепітько, що необхідною ознакою стійкості організованої групи

треба визнавати стабільність її складу (труднощі для осіб, які бажають вийти з групи; швидку заміну співучасників, які вибули), а також використання системи захисту від викриття [2, с. 25]. У свою чергу, М. В. Костенко вказує, що розслідування таких злочинів є більш складним у порівнянні з розслідуванням «неорганізованих» злочинів, в тому числі й з-за необхідності доказування більш широкого кола обставин, що входять у предмет доказування таких кримінальних проваджень [3, с. 148].

На наш погляд, погоджуючись з такими твердженнями, треба констатувати, що криміналістичні дослідження проблем розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, вчинених організованими злочинними групами, мають здійснюватися з урахуванням положень криміналістичної теорії, методики розслідування організованої злочинної діяльності, узагальнень практики протидії таким кримінальним явищам, законодавчого регулювання фармацевтичної діяльності, здійснення криміналістичного аналізу такого різновиду організованої злочинної діяльності, встановлення окремих закономірностей та врахування розподілу функцій між членами злочинного угруповання, взаємовідносин між ними та інформації про чинники, які зумовили роль кожного учасника в механізмі вчинення вчинення такого різновиду злочинів.

Отже, наведене обумовлює наявність специфіки розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, що вчиняються організованими злочинними групами та певних особливостей дослідження проблем формування методики їх розслідування, що може вказувати про актуальність та необхідність у сучасних умовах розроблення окремої криміналістичної методики. На нашу думку, такий напрямок наукових досліджень є досить перспективним сьогодні у криміналістиці. Крім цього, вивчення та дослідження спеціальної літератури показало, що зазначена проблематика у теорії криміналістики, на жаль, не знайшла свого висвітлення та належної розробки, що ще раз пересвідчує в актуальності зазначених питань, які потребують наукового вирішення та впровадження у практику для оптимізації слідчої та судової діяльності у протидії цим кримінальним явищам.

У криміналістичній літературі існують різні погляди щодо виокремлення категорій учасників організованих злочинних угруповань. Так, при аналізі складу злочинної групи виділяють: 1) організатора групи в цілому або окремих її учасників; 2) виконавця на «відповідальній» ділянці; 3) другорядного виконавця; 4) опозиціонера, тобто особу, яка внутрішньо не згодна з вчиненням злочину [4, с. 257]. З іншого погляду, структуру організованої групи можна поділити на: 1) лідерів, ватажків або організаторів групи; 2) виконавців злочину; 3) учасників групи, які виконують другорядні функції (грають роль наводчиків, переховують чи збувають викрадене майно, надають засоби або знаряддя злочину, забезпечують алібі окремим співучасникам тощо) [5 с. 294]. На наш погляд, у структурі організованої злочинної групи треба умовно виокремлювати такі категорії учасників: 1) організатори; 2) виконавці-активні учасники, 3) виконавці, які опосередковано сприяють вчиненню злочину. Розглянемо їх.

Організатор є ключовою фігурою у злочинній групі, Оскільки як зазначають І. В. Сервецький і В. В. Гелетей, незалежно від тієї чи іншої злочинної спрямованості організованого злочинного угруповання та злочинів, які вони вчиняють, їм притаманні узагальнені ознаки лідера, які зводяться до того, що це особа, яка: 1) здатна об'єднати навколо себе членів злочинного угруповання; 2) керує діями членів злочинного угруповання; 3) планує такі заходи, що є найефективнішими для досягнення злочинного результату; 4) організовує і діє на підставі визначених правил членами злочинного угруповання для досягнення злочинного результату; 5) має вплив на членів злочинного угруповання і здатний мобілізувати їх на вчинення будь-яких злочинних дій [6, с.159].

Аналіз слідчої та судової практики щодо фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів свідчить, про те, що більшість організаторів – це чоловіки, середній вік яких становить 35–45 років, одружені, мають дітей. Вони мають вищу освіту (переважно медичну, фармацевтичну, технологічну, рідше – юридичну), мають чітке уявлення про смаки споживачів, попит, відмінно знають кон'юнктуру ринку, іноді виконують конкретні замовлення; були керівниками різних установ, організацій, підприємств, індивідуальними підприємцями. Організація виготовлення, перевезення, збуту фальсифікованих лікарських засобів вимагає значних матеріальних витрат, витрат часу і фізичних сил, наявності відповідної освіти чи певних навичок і досвіду роботи.

Для особи організаторів досліджуваних злочинів характерні: комунікабельність, висока ступінь самоорганізації, вміння керувати людьми, обережність, рішучість, підприємництво. У складі діяльності злочинної групи організатори, як правило, виконують такі функції: а) особисто здійснюють керівництво групою; б) визначають вартість фальсифікованих лікарських засобів та самостійно укладають договори на їх збут; в) забезпечують діяльність організованої групи шляхом її фінансування та забезпеченням устаткуванням та сировиною, з яких виготовляються фальсифіковані лікарські засоби, приміщеннями, транспортом; г) організовують постачання нелегальної продукції до місця знаходження оптового продавця; контролював доходи від цього виду злочинної діяльності; д) вирішують питання про розмір грошової винагороди членів групи, розподіляючи між ним грошові кошти, одержані від незаконної діяльності; е) керують діяльністю зі створення комерційних структур для прикриття протизаконної діяльності, у ряді випадків власноруч очолюють подібні комерційні структури.

Досліджуючи виконавців-активних учасників, треба вказати, що це можуть бути як чоловіки, так і жінки середнього віку, громадяни України, з вищою або середньою освітою, офіційно не працюють, знаходяться в скрутному матеріальному становищі, вони, як правило, раніше не притягувалися до кримінальної або адміністративної відповідальності. Така категорія виконавців, як правило, не має постійної реєстрації в районі скоєння злочину, вони прибули туди в пошуках роботи, де познайомилися з організатором. Більшість з них не мали постійного місця роботи, у зв'язку із цим половина з них укладала договори з конкретною особою на виконання робіт, пов'язаних із виготовленням чи реалізацією фальсифікованих лікарських засобів; нерідко під керівництвом організаторів набувають статусу фізичної особи-підприємця для полегшення злочинної діяльності.

Характеристика виконавців, які опосередковано сприяють вчиненню фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів залежить від багатьох чинників і є детермінованою способом вчинення цього злочину. Як правило, опосередкований учасник, хоч і усвідомлює протиправність діяльності, проте активної участі в ній не бере, виконуючи лише певні доручення, які пов'язані з його основною діяльністю. Наприклад, працівники Товариства з обмеженою відповідальністю «Каскад-Медікал», отримавши наказ від Директора організувати перепакування лікарських засобів, розфасували лікарські засоби з 100 ампульної упаковки в 5-ти ампульну, нанести на коробки маркування щодо серії та терміну придатності, здійснити наклейку голограм та промаркували коробку на каплеструйному принтері, чим виконали фактичні дії з фальсифікації лікарських засобів [7].

Досліджуючи особливості вчинення фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів організованими злочинними групами, важливим є визначення їх спільних ознак. У соціальній психології будь-яка мала група, до якої належать й організовані злочинні групи відрізняється наявністю таких характеристик: груповими нормами, груповою згуртованістю (характеристикою міжособистісних відносин в групі та підстав на яких вони формуються), структурою групи (їх виділяється велика кількість) [8, с. 150]. Як вбачається, вчинення досліджуваного злочину організованими злочинними групами характеризуються наступними ознаками: 1) технічним розподілом функцій серед учасників; 2) сильною дисципліною та ієрархічністю відносин у групі; 3) високим рівнем конспірації (створюють комерційні структури для прикриття протизаконної діяльності); 4) наявністю зв'язків із корумпованими представниками державних підприємств і комерційних структур (аптек, лікарень).

Досліджуючи специфіку розподілення функцій серед членів організованої злочинної групи, треба вказати, що при фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів характерним є саме технічний розподіл функцій, відповідно до якого одна особа може здійснювати виготовлення фальсифікованої продукції, інша – їх зберігання, третя – їх розповсюдження серед споживачів. Логічним є розподіл ролей залежно від професійної належності виконавців. Нерідким є залучення осіб, які володіють знаннями у сфері бухгалтерії та підприємницької діяльності. Так, у 2015 р. у м. Харкові було викрито організовану злочинну групу, яка здійснювала, серед іншого, виробництво фальсифікованих лікарських засобів [9]. Аналізуючи склад групи, варто звернути увагу на окремі особливості учасників, а саме, наявність специфічних ознак особи активних виконавців, які мали суттєвий вплив на визначення їх ролі в механізмі злочинної діяльності. Так, один з виконавців мав технічні знання, навички для експлуатації та обслуговування обладнання для змішування сумішей, інший мав технічні знання, навички у сфері поліграфії. У свою чергу, організатор, серед іншого, забезпечував діяльність організованої групи шляхом її фінансування та

забезпеченням устаткуванням та сировиною та повністю контролював облік товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів. Отже, в цьому випадку чітко простежується розподіл співучасників залежно від наявних знань, навичок, вмінь та злочинного досвіду.

Дотримання дисципліни є суттєвою умовою життєдіяльності організованої злочинної групи, оскільки проявляючись у підпорядкування груповим нормам є запорукою ефективності її злочинної діяльності. Підпорядкування й виконання групових норм залежить від інформованості та згуртованості групи й пов'язане зі статусом учасника групи. Враховуючи виробничо-господарський характер, ефективна діяльність щодо фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів потребує неухильного дотримання учасниками низки групових норм, зокрема, технологічного регламенту виробництва фальсифікованих лікарських засобів, ведення обліку товарно-матеріальних цінностей та звітності (податкової, бухгалтерської).

Вчинення досліджуваного злочину організованою групою може здійснювати під прикриттям легальної фірми. Це може бути як легальна фармацевтична діяльність, так і різного роду господарська (виробництво товарів, надання послуг). У такому випадку відносини між учасниками злочинного угруповання маскуються під трудові або корпоративні, що має свої особливості.

Важливою ознакою організованих злочинних груп, що вчиняють фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів, є також наявність корумпованих зв'язків з представниками владних управлінських структур, фінансових і правоохоронних органів. Наведена характеристика зумовлена специфікою самої фармацевтичної діяльності та монополізацією аптеками роздрібною торгівлі лікарськими засобами зокрема. У сучасних умовах фармацевтичного ринку здійснення ефективного продажу фальсифікованих лікарських засобів без сприяння працівників в аптечних закладів є вкрай ускладненим. Окрім безпосереднього придбання фальсифікату, таке сприяння може полягати у формуванні уявлення про смаки споживачів, попиту, кон'юнктури ринку, ознайомлення зі специфікою засобів захисту та контролю лікарських засобів.

Підсумовуючи, треба підкреслити, що дослідження усіх особливостей особи злочинця кожного учасника організованої злочинної групи, а також ознак які є характерними для таких злочинних угруповань, має істотне значення, оскільки надає можливість значно підвищити ефективних шляхів та методів встановлення особи злочинців, їх розшуку, а також сприяє формуванню кореляційних залежностей, які є підґрунтям для висунення типових слідчих версій, обрання найбільш ефективних напрямів розслідування.

Отже, формування криміналістичної характеристики є необхідним для подальшого розроблення окремої криміналістичної методики, оскільки знання всієї сукупності закономірно взаємозв'язаних елементів криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів, дозволяє за окремими з них, уже відомими на початку розслідування, зі значною часткою ймовірності робити висновки й про інші, що є основою для побудови типових слідчих ситуацій та слідчих версій. Наведене обумовлює необхідність подальшого розроблення проблемних питань розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, які є основою побудови окремої криміналістичної методики розслідування цього різновиду злочину.

Отже, сьогодні особливого значення та актуальності набувають проблеми розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, що вчиняються організованими злочинними групами. Специфіка механізму вчинення таких злочинів суттєво впливає на визначення ефективних шляхів і методів їх розкриття та розслідування, встановлення осіб, причетних до їх скоєння, роль кожного учасника у такій організованій злочинній діяльності, слугує підґрунтям для висунення й перевірки слідчих версій, обумовлює особливості побудови криміналістичної методики розслідування таких злочинів. Наведене свідчить про необхідність подальшого розроблення проблем криміналістичної методики розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, вчинених організованими злочинними групами, які є важливим напрямком удосконалення та оптимізації слідчої та судової діяльності в умовах сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 24.02.2019).

2. Шепитько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями : монография. Харьков, 2000. 88 с.
3. Костенко М. В. Щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна Серія «Право». Випуск 24, 2017. С. 148–150.
4. Васильев В. П. Юридическая психология : учебник. М. : Юрид. лит., 1991.
5. Лавренюк В. В. Особливості характеристики організованих груп та особи потерпілого при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 292–296.
6. Сервецький І. В., Деякі ознаки лідера організованого злочинного угруповування. Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. Луганськ, 1999. Вип. 3. С. 151–160.
7. Вирок Васильківського міськрайонного суду Київської області від 02.07.2013 у справі № 362/3756/13–к. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (дата звернення 24.02.2019).
8. Костенко М. В. Психологічні характеристики організованих злочинних груп. Форум права. 2014. № 3. С. 150–154.
9. Вирок Московського районного суду м. Харкова від 16.09.2015 у справі № 643/15936/15–к. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (дата звернення 24.02.2019).

УДК 343.985

*Попов В. Ю., аспірант Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна,
e-mail: forensic-science@ukr.net*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ОСОБИ ТЕРОРИСТА

Розглядаючи зміст криміналістичної характеристики терористичного акту, варто зазначити, що серед інших її структурних елементів особливий інтерес становить характеристика особи злочинця. Так, інформація про особу злочинця, встановлена під час розслідування і співставлена з відомостями про спосіб, механізм та обстановку вчинення злочину, створює нову самостійну інформацію, що дозволяє правильно визначити напрям і способи розшуку та затримання злочинця [1, с. 33]. Вивчення особи злочинців надає можливість виявлення деяких закономірностей у поведінці обвинувачених під час слідства та в суді, що може бути використано слідчим при виборі тактики процесуальних і слідчих дій, а також для напряму розслідування у конкретному кримінальному провадженні [2, с. 200].

У сучасних наукових джерелах дослідженню особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики приділяється окрема увага. Так, В. О. Образцов підкреслює, що із всієї чисельності властивостей і відношень злочинця, інтерес криміналістики викликають лише ті з них, які «беруть участь» у процесі детермінації механізму злочинів, обумовлюють особливості його відображених можливостей у процесі слідоутворення і, разом з тим, випробовують і закарбовують у собі вплив інших осіб, предметів, процесів, які з ними взаємодіють [3, с. 146].

Р. С. Белкін зазначав, що криміналістичне вивчення особи злочинця повинно включати отримання відомостей про: а) соматичні та психофізичні властивості особи, дані про які використовуються з метою розшуку й ідентифікації; б) психофізичні властивості особи, що визначаються й проявляються в способі вчинення злочину; в) методику вивчення особи учасників процесу слідчим і судом, тобто методів і правил вивчення особи в практичних цілях кримінального судового провадження [4, с. 34–35].

У свою чергу, М. А. Селіванов відзначає, що до характеристики особи злочинця доцільно включати такі дані: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія і т. д.; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент і т. д.; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші [5, с. 132].

Певний інтерес становить дослідження особи злочинця з позиції кримінологічної науки. Так, І. М. Даньшин розглядає особистість злочинця як сукупність істотних та стійких суспільних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіду, що, об'єктивно реалізуючись у вчиненні конкретного злочину (злочинах), надають його вчинку характер суспільної небезпеки, а винній особі – властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим вона притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [6, с. 126]. Вчений зазначає, що поняття особистості злочинця необхідно розглядати як: а) особистість